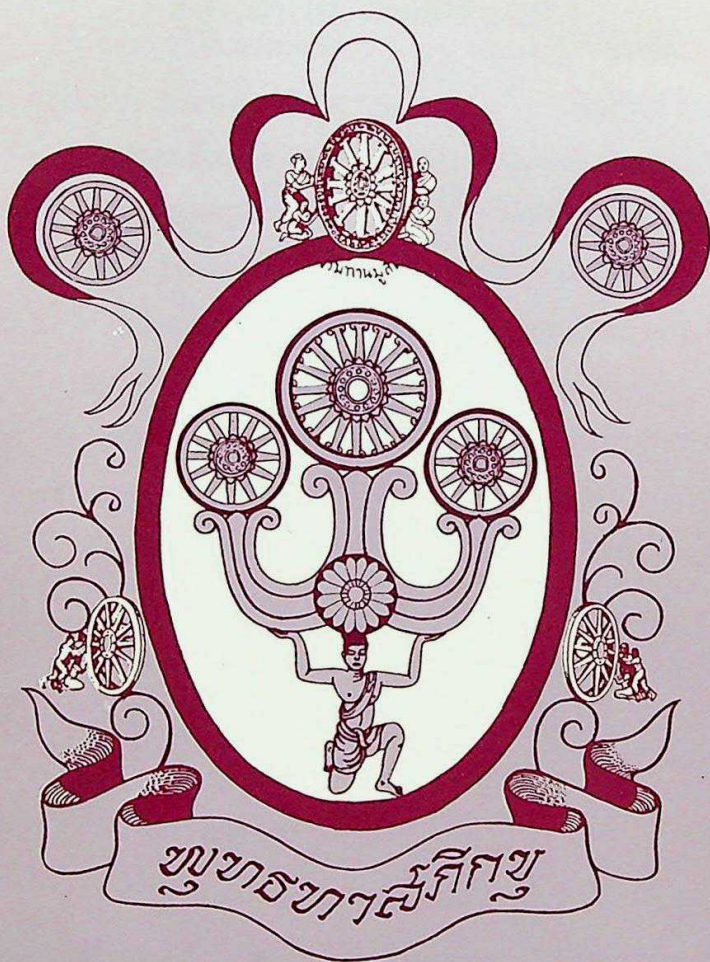

ไขข้อข้องใจ

[ชุดหมอนล้อ อันดับ ๑๐๘]

อุทิศนา

จักรธรรมะมาลัย	จะหมุนทั่วทั้งธาตุตรี
แผ่ธรรมะรังสี	ตามพระพุทธรูปประสงค์ ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปน์โลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสภาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวสู่สู่เดรัจฉาน ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรษัทพระพุทธรองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผ่องผ่องพันภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งธาตุตรี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

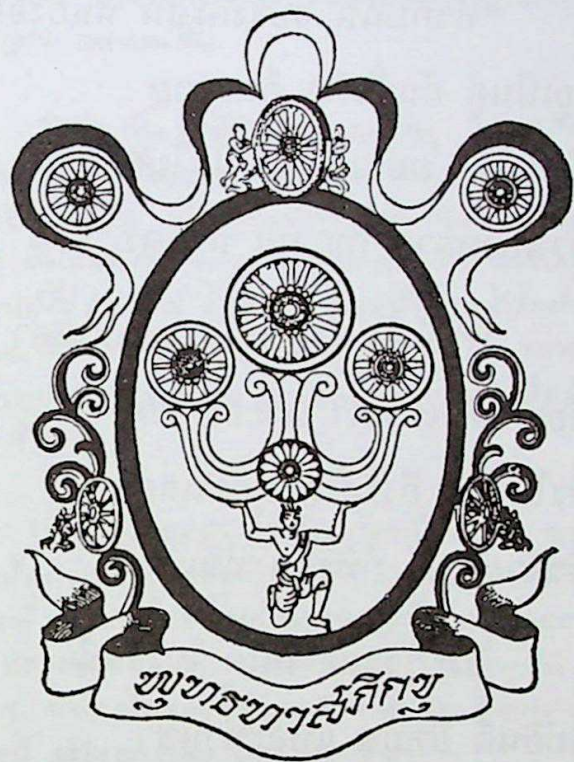

พิมพ์ที่ : มิตรนราการพิมพ์

259/142 ซอยพิบูลย์วงศ์ 2 (ปรีดี พนมยงค์ 15) ถนนสุขุมวิท 71 พระโขนงเหนือ
วัฒนา กรุงเทพฯ 10110 โทร. 0-2392-0146, 0-2381-0238 โทรสาร: 0-2391-3716

ไขข้อข้องใจ

[ชุดหมุนล้อ อันดับ ๑๐๘]

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓

ส่วนอุคมจัดพิมพ์ครั้งที่ ๑

จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

อยู่กันนิรันดร์

“ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นยังอยู่
อยู่เป็นคู่ กันชั่วฟ้า ดินสลาย
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นไม่ตาย
ท่านทั้งหลาย ก็อยู่กัน นิรันดร์.”

ทำฉันใด จึงจะเป็น เช่นนั้นเล่า
คือทำให้ เข้าเค้า พระองค์สอน
สิ่งไม่ตาย ถึงให้ได้ ทุกขั้นตอน
สิ่งม้วยมรณ ก็ทิ้งมัน นั้นแลเนา.

สิ่งปรุ้งแต่ง ใดใด ในโลกนี้
ไม่ยินดี ยึดมัน แหละท่านชา
จิตว่างไป ไร “ตัวกู” ไม่จู่มา
ไม่เห็นว่ ะไรกัน ที่มันตาย ะ

คำปฐาการ

การจัดพิมพ์หนังสือชุดขนาดเล็กรวม ๖ เล่ม
 แห่งนี้ ได้โดยมีเจตนาว่า การกลั่นกรอง หนังสือธรรมะ เป็นวัตถุ-
 ประสงค์ ส่วนแต่หนังสือที่เรา จะได้อบรมวิชาดี การจัดทำ-
 นี้ขึ้นมานั้น

ตาม: เป็น ปรัชญาชีวิต ของชีวิต, แต่เราสนใจ
 กับปรัชญาชีวิตที่แท้จริง ซึ่งได้รับรู้ทุก. ชีวิตที่ขาด
 ปรัชญาชีวิตนั้น เป็นชีวิตที่ขาดแล้ว และไม่มีทางรู้-
 ใญ่ ยิ่งไปกว่าการที่ขาดความรู้ทุกประการ เราจึงจัดให้
 หนังสือปรัชญาชีวิตนี้ มีได้หลาย. ตามที่มีชีวิตที่แท้จริงจาก
 ตาม: นั้น เป็น ความรู้ทางจิต ของแต่ละคน และจะนำ
 สันติภาพแก่กันและกัน (คนละอันละอัน) จะด้วยวิธีปฏิบัติ
 เป็นชีวิต.

เป้าหมายของมนุษย์ที่ถูกตั้งขึ้นไว้ คือ การที่ทุก
 คน มีความสุขเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีความสัมพันธ์ใน
 ชีวิตที่ เป็นประโยชน์แก่กันและกัน คือ อยู่ภายใต้การนำของ
 หนึ่ง และตลอดเวลา. ข้อความนี้ ขึ้นอยู่กับ การ-
 ศึกษา ชีวิตที่ดี = การใช้ประโยชน์จากเรา มีค่ามากเป็น
 มนุษย์ อย่างถูกต้อง และสมบูรณ์.

ข้อหนึ่งของเรา เราได้เขียนไว้ไว้ - ซึ่งชีวิต-ทุกคน-
 กาลเวลา ที่อยู่ในโลกนี้ ถึงขนาดนี้ แม้ชีวิตที่ทุกคนจะรู้ดี =
 หนึ่งดี; เราได้เขียนไว้ไว้ ซึ่งชีวิต ที่รู้ทางความรู้คนแก่คนแก่

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

Erasmus Smits

ໂມງພາກຕາມ ຈຳນວນ,
໑໓ ພຸດ. ໖໖

คำชี้แจง

เนื่องในวาระครบรอบ ๕๐ ปี ของสวนโมกขพลาราม พ.ศ.๒๕๒๕ คณะผู้จัดทำธรรมโมษณ์ ของพุทธทาสภิกขุ ได้จัดพิมพ์หนังสือ ห้าสิบปีสวนโมกข์ ขึ้น ๒ เล่ม ภาคต้นและภาคปลาย.

ภาคต้นชื่อว่า เมื่อเราพูดถึงเรา เป็นการรวบรวมข้อเขียนบทความที่กล่าวอ้างถึงท่านอาจารย์พุทธทาสและสวนโมกข์, ภาคปลายมี ๒ ตอน เมื่อเราพูดถึงเขา กับ เมื่อเราพูดถึงเรา ประกอบด้วยข้อเขียนที่เคยลงพิมพ์ในหนังสือพุทธศาสนา ธรรมบรรยายในสวนโมกข์ บทสัมภาษณ์ บทสนทนาธรรม ตอบปัญหาทั้งทางจดหมาย และตอบปัญหาข้อสงสัยในทางแสดงธรรมวันล้ออายุ.

ปัญหาทั้ง ๑๐ ข้อ ในไขข้อข้องใจนี้ ถัดมาจากปัญหาใน ห้าสิบปีสวนโมกข์ภาคปลาย ซึ่งมีมากกว่าสองร้อยข้อ.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
แก้สารพัดนึก	๑
ความสุข	๔
ความเห็นแก่ตัว	๘
ติดโรคเพราะกรรม	๑๒
เทวดาไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด	๑๗
ธรรมะกับการเมือง	๒๐
พระเจ้าคือนิพพาน	๒๒
พุทธทาส อินทปัญโญ	๒๔
ศีล สมาธิ ปัญญา เรือข้ามฟาก	๒๙
อนุสาวรีย์	๓๒

ไขข้อข้องใจ

แก้วสารพัดนึก

ถาม : การที่จะปฏิบัติเพื่อพ้นความทุกข์นั้น ปฏิบัติอย่างไร?

ตอบ : จงใช้แก้วสารพัดนึกของตนเองให้ถูกต้อง;

ทุกคนมีแก้วสารพัดนึกของตนเองสำหรับนึกเอา
อะไรได้ทุกอย่าง เสียแต่นึกไม่เป็น.

ในกายอันยาววาหนึ่งพร้อมทั้งสัญญาและใจนี้
พระพุทธรองค์ตรัสว่า มีความดับทุกข์รวมอยู่ด้วยเสร็จ ซึ่งมี
กฎธรรมชาติดูว่า ถ้าจัดการค้นหาถูกต้องก็ พบ, ไม่ถูกต้อง
ก็ไม่พบ, ถ้ายังไม่พบก็ต้องไม่เข้าใจไปอย่างอื่น นอกจากว่า
เรายังทำไม่ถูกต้องของธรรมชาตินั้นเอง. ต้องช่วยตัวเอง เพราะ
คนทุกคนเป็นผู้สร้างตัวเอง โดยอาศัยกฎธรรมชาติดูนี้.

เบื้องต้นต้องศึกษาจนสามารถใช้ความคิดของตนเองเป็น มิใช่ติดอยู่แต่ในสิ่งที่ได้ศึกษามาหรือได้ฟังมา. เมื่อคิดเห็นว่า จะต้องทำเช่นนั้นเช่นนี้แล้ว ต้องทำจริง ๆ ทุกข้อหรือทุกคำ; เพียงแต่คิดว่าอาหารนี้ดีมากแล้วไม่กิน ย่อมหาประโยชน์อันใดมิได้ จึงต้องอาศัยความบังคับใจ รวบรวมเอาในเบื้องต้น, ให้ทำไปจริงๆตามหลักแห่งความจริง. ทำไปพลางสังเกตไปพลาง ความรู้ค่อยฟักตัวและค่อยขยายตัวสูงขึ้นไปเรื่อยๆเอง. เมื่อมีเวลาว่าง ก็ศึกษาหรือฟังเพิ่มเติมจากภายนอกบ้างตามควร. แต่งานที่แท้จริงก็คือ คิดของตัวเอง และพยายามฝึกตัวให้ทำได้ตามที่มองเห็นว่าใช้ได้.

ทุกคนรู้ว่ายาเสพติดไม่ดี แต่ทุกคนก็ยังใช้ยาเสพติด, บางทีความบังคับใจของตนเองไม่มากพอ ต้องคล้อยตามความนิยมของหมู่่มาก เช่นเอาหมึกเขียนปากเขียนคิ้ว ซึ่งย่อมแสดงว่า ยังไม่มีตัวของตัว เอาตัวมอบให้แก่สิ่งเหล่านั้นเสียแล้ว, ก็ย่อมไม่มีกำลังหรืออำนาจที่จะบังคับตัว [ในที่นี้คือจิต] ให้ทำไปชนิดที่เรียกกันว่า พันทุข์ ทุกคนอย่าหลอกตัวเองเช่นนั้น ไม่งามหลอกว่างามก็ทำเป็น. เมื่อเบื้องต้นง่ายก็หลอกเช่นนี้แล้ว, หลอกชั้นสูงๆเช่นหลอก

ว่าตัวมีตัวของตน ซึ่งตนยึดถือหลงไหล มีบุคคลเราเข้าขึ้นมา กระทั่งมีนั่นมีนี่ อันเป็นที่ยึดถืออย่างหลงไหลของอุปาทาน ก็ยอมหลุดออกไม่ได้, แก้วสารพัดนึกที่มีอยู่ก็เป็นหมัน.

แก้วนี้คือสิทธิหรือความจริง อันมีอยู่ในตัวเราทุกคน ที่ทำให้เราทำอะไรได้ตามใจเรา และเมื่อทำแล้ว ย่อมมีผล เกิดขึ้นตามควรแก่การกระทำเสมอ. เมื่อเราไม่ทำให้ดี แก้วนั้นก็อำนวยความสะดวกให้สิ่งที่ไม่ดี, มันตามใจเรา ยอมให้เลือกถึงเพียงนี้. เพราะฉะนั้นการที่จะทำความพ้นทุกข์ ก็คือการใช้แก้วสารพัดนึกนี้ อย่างซื่อตรงต่อตัวเอง ทำอะไรทำจริง, เมื่อยังไม่ได้ผล ก็ต้องเข้าใจว่าเพราะยังทำไม่จริงมากพอ, ต้องบังคับตัวให้เลือกเอาฝ่ายที่เป็นไปเพื่อพ้นทุกข์ให้แน่ๆ.

ผู้ที่พ้นทุกข์มาแล้วในกาลก่อนไม่ได้เคยเรียนอะไรมาก แต่มีกำลังในการกระทำจริง หรือใช้แก้วอันนี้ถูกต้องมาก. จึงกล่าวว่า ให้ใช้แก้วสารพัดนึกของตนให้ถูกต้อง.

คัดจาก จดหมายจากสวนโมกข์

ความสุข

ถาม : ความสุขที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมนั้นเป็นความสุขชนิดไหน? ผิดจากความสุขที่เราเข้าใจอยู่อย่างไร?

ตอบ : เป็นความสุขชนิดที่ไม่ต้องอาศัยวัตถุหรือสิ่งของภายนอกเข้าช่วยเหลือ, ไม่ติดเหวี่ยงหรืออารมณ์ในโลก อันจะทำให้เรตกเป็นฝ่ายที่จะต้องวิ่งว่อนไปตามโลก เพราะอยากได้เหวี่ยงนั้น ๆ. ไม่มีสิ่งใดที่เราหวังและอยากได้ หรืออยากรู้อยากเห็น หรือสงสัยอีกต่อไป. ส่วนสุขตามที่เราเข้าใจกันอยู่นั้น คือสุขอย่างโลก ๆ ตรงกันข้ามทุกชนิดกับสุขที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม.

ตามธรรมดาคนเรามีความรู้สึกสุขอย่างโลก ๆ มาแต่เล็ก คือสุขก็เมื่อได้รับความพอใจอันเกิดจากการได้สิ่งที่ตนอยากจะได้ทุก ๆ สิ่ง ตั้งแต่อยากได้ของกิน ของเล่น ของเรีงมย์ ทางอินทรีย์ ลาภ ยศ ชื่อเสียง และเครื่องอำนวยความสะดวกสบายอื่น ๆ. แต่เพราะว่าความอยากนั้นก็ดี สิ่งที่ได้มาสนองแก่ความอยากนั้นก็ดี ล้วนผันแปรอยู่เสมอ ไม่สามารถทำความพอใจให้ตลอดเวลานาน, ได้แต่เฉพาะครู่ยาม, เราจึงไม่ได้รับความสุข ได้รับแต่ความเพลิดเพลินชั่วครู่ยาม

ซึ่งเราลงไปเองว่า เป็นความสุข.

ครั้นต่อมา ก็พบแต่ความเหนื่อย และความวณเวียนเที่ยววิ่งหาเหยื่อ. ที่มี “บุญ” หนอย ก็ได้เหยื่อมาหล่อเลี้ยงความอยากไม่ขาดสาย จึงทำให้มัวเมาอยู่ในความเพลิดเพลินนั้นๆ ได้จนตายและหลายชาติ, แต่ที่สุดแห่งความอยากไม่ปรากฏ. ในการที่ต้องวิ่งตามดังหลายภพหลายชาตินี้เอง ทำให้เกิดบาปแทรกแซง ล้มลุกคลุกคลานกันไปตามเรื่อง แม้เพียงชาติเดียว ปีเดียวหรือแม้แต่วันเดียว.

ถ้าเรามองให้ดี ให้สุขุมแล้ว จะเห็นว่ามี การจั้นๆ ลงๆ หลายครั้ง วณเวียนอยู่ในอารมณ์ต่างๆ ที่แปลกกันก็เฉพาะรูปร่าง แต่เหมือนกันโดยลักษณะสำคัญ คือ “หลอกทั้งนั้น.” จึงเกิดความหน่าย ที่จะพัวพันอยู่กับของลง, สิ่งที่เคยเข้าใจว่าสุข มากลายเป็นเพียงความเพลินชั่วครู่ยาม ต้องเปลี่ยนแปลงตามวัยอยู่เสมอ วิ่งไปวิ่งมาไม่หยุด. จึงเกิดความเห็นแจ้งขึ้นมาว่า “สุขที่ต้องอิงอามิสหรือเหยื่อ อันเป็นสุขตามวิสัยโลกนี้เล่นกล เป็นมายาโดยตรง.” จึงคิดหาทางเอาชนะมัน คือหาหลักเกณฑ์ที่ตรงกันข้าม. เมื่อเอาชนะแล้ว

ได้รับรสใหม่อันหนึ่ง ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า นิรามิสสุข—สุข
ไม่ต้องอาศัยเหยื่อ, หรือสุขอันเกิดแต่การปฏิบัติธรรม คือ
วิธีการที่เราจะเอาชนะอารมณ์อันเป็นมายาเหล่านั้นเอง.

นิรามิสสุข ไม่ต้องอาศัยการได้ หรือการมีของรัก ไม่
ต้องอาศัยวัตถุสิ่งของอันเป็นภายนอก, เป็นการสะสาง
ความโง่หลงได้หมด ตัณhakก็หมดไปตาม จิตหยุดการทะเยอ
ทะยานตามสิ่งที่เป็นมายาชั่วคราว ได้รับรสความเย็น อัน
เกิดจากการไม่เหี้ยวฝอลง ไม่โพล่งลุกขึ้น ไม่ต้องวิ่งไปวิ่งมา,
บริสุทธิ์สะอาด สว่างแจ่มใส อันเป็นลักษณะที่ไม่เคยรับมา
ก่อน และผู้ที่ไม่เคยรับจะคาดคะเนว่าเป็นอย่างไรไม่ได้.

ต่อนั้นไป ก็เป็นผู้ชนะอารมณ์อยู่โดยธรรมชาติ อัน
อะไรมายั่วให้รักหรือเกลียดไม่ได้อีกต่อไป. เมื่อจิตไม่ต้อง
กระหืดกระหอบอีกต่อไป เราจึงเรียกว่าสุขที่แท้จริง มีชีวิต
อยู่ในโลกโดยเอาโลกมาเป็นทาส แทนที่ตนเคยเป็นทาสโลก
มาก่อนอย่างตรงข้าม. มีอำนาจอยู่เหนืออารมณ์ แทนที่
อารมณ์เคยมีอำนาจเหนือตนมาก่อน [ในฐานะที่ทำให้รักหรือ
เกลียดได้ทุกเมื่อ] อย่างตรงข้าม.

นิรามิสสุขนี้ ไม่ใช่สุขตามที่เราเข้าใจกันอยู่ เพราะ

เป็นของที่คาดไม่ถึง จะเริ่มสนใจได้ ก็ต่อเมื่อมีการศึกษามากพอ หรือต่อเมื่อเบื่อบรรยากาศความไม่แน่นอนของโลกียสุข หรือ อามิสสุขมาเสียก่อน. เมื่อสนใจแล้ว ก็เริ่มฝึกฝนตนตาม แนวใหม่, ฝึกฝนแล้วจึงจะได้รู้สุขอันใหม่ และเข้าใจมันได้. มันจึงต่างกับสุขที่เราเข้าใจกันอยู่โดยทุกๆทาง คือทั้งมูลเหตุ ทั้งความสนใจ การปฏิบัติ ผลที่ได้รับ รสชาติ คุณสมบัติ และอื่นๆ ทั้งหมด.

คัดจาก จดหมายจากสวนโมกข์

ความเห็นแก่ตัว

ถาม : อยากให้ท่านอาจารย์พูดถึงธรรมะที่จะทำลายความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ครับ.

ตอบ : มันเป็นกฎของธรรมชาติ ธรรมะคือกฎของธรรมชาติ; มันแน่นอนอยู่ที่ว่า ถ้าว่าเห็นแก่ตัว มันก็เกิดกิเลส: โลภบ้าง โกรธบ้าง หลงบ้าง มันมีมูลมาจากความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น. เห็นแก่ตัวมันก็โลกอยากได้มาก; เมื่อไม่ได้อย่างที่ ต้องการ ความเห็นแก่ตัวมันก็ทำให้โกรธ, มันก็ทำให้หลงไหลในสิ่งที่มาทำให้บารุงบำเรอตัว นี่ก็หลง, เรียกว่าความเห็นแก่ตัวเป็นมูลเหตุแห่งกิเลสทั้งปวง, แล้วก็ทำผิดเดือดร้อนกันทั้งโลก.

ศาสนาทุกศาสนาจึงมุ่งข้อนี้กันเป็นสำคัญ, ทุกศาสนามุ่งทำลายความเห็นแก่ตัว ฉะนั้นธรรมะที่จะช่วยโลกได้ก็คือทำลายความเห็นแก่ตัว. เราก็เห็นความจริงข้อนี้, เราก็ช่วยเผยแผ่ข้อนี้เราเรียกว่า ศีลธรรม ส่วนหนึ่งคือ ไม่เห็นแก่ตัว, ส่งเสริมศีลธรรมคือความไม่เห็นแก่ตัว.

เหตุผลประจักษ์พยานมันก็มีอยู่ทั่วโลก เวลานี้ทั่ว

โลกกำลังทำลายล้างกันเพราะความเห็นแก่ตัว; คอมมิวนิสต์ก็เห็นแก่ตัว, นายทุนก็เห็นแก่ตัว, มันจึงได้ปะทะกันไม่มีที่สิ้นสุด. เลิกเห็นแก่ตัวมันก็พูดกันรู้เรื่อง, มันก็อยู่กันได้ในโลก. ฉะนั้นเอาความไม่เห็นแก่ตัวนี้ เป็นหัวใจของหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องกระทำ เพื่อสันติภาพของโลกนั่นเอง. นี่ความจริงมันเป็นอย่างนี้, แล้วมันก็เป็นกฎของธรรมชาติที่เป็นอย่างนี้ มันจึงเกิดเป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องทำ; ทำลายมันเสีย แล้วเราก็ออยู่กันเป็นผาสุก ในฐานะเป็นผลของธรรมะ.

แต่เดี๋ยวนี้เขาไม่ค่อยมองกันอย่างนี้ เลยเห็นเป็นไม่สำคัญ; แล้วไปส่งเสริมความเห็นแก่ตัวโดยไม่รู้ตัว, โดยเข้าใจผิด ใช้คำพูดที่ผิด ให้ความหมายที่ผิด. เช่น การกินดีอยู่ดี นั้นมันเห็นแก่ตัว ถ้ากินอยู่แต่พอดีนั่นคือไม่เห็นแก่ตัว; ไม่ค่อยมีใครชอบกินอยู่แต่พอดี ล้วนแต่ชอบกินดีอยู่ดีอย่างไม่มีขอบเขต ก็เพิ่มความเห็นแก่ตัว, ทั้งโลกแหละมันต้องการกินดีอยู่ดีอย่างไม่มีขอบเขต. ฉะนั้นโลกก็มีแต่ความแข่งขัน แย่งชิง วุ่นวาย ทำลายล้าง จนกว่าเขาจะเห็นโทษของความเห็นแก่ตัว.

เมื่อก่อนที่อาตมาจำได้ เด็กๆ รู้สึกว่าความเห็นแก่

ตัวนี้เป็นคำด่าอย่างเลวร้าย; เดียวนี้ไม่เป็นคำด่าเสียแล้ว แต่กลายเป็นคำแนะนำให้ทำเสียด้วย. สมัยโน้น ฝรั่งเศสเข้ามาเมืองไทยนี้ เขาจะมองกันในงานนี้ เห็นแก่ตัวหรือไม่เห็นแก่ตัว; ถ้าไม่เห็นแก่ตัวเขาก็นับถือ แล้วเขาก็สอนความไม่เห็นแก่ตัว. เดียวนี้ขอภัยต่อฝรั่งทั้งหลายจะพูดว่า ฝรั่งเป็นผู้นำในเรื่องความเห็นแก่ตัว. เราไปตามกัน โลกมันจึงเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว, แล้วโลกเป็นอย่างปัจจุบัน แย่งชิงกัน ชุตรัดกัน อย่างที่น่าเกลียดน่าชัง. แต่กลับกลายเป็นสิ่งที่ดีไปเสีย เรื่องเห็นแก่ตัวกลายเป็นสิ่งที่จะยึดถือเป็นหลัก สำหรับการทำงานของคนไปเสีย; เรียกว่ากำลังเป็นมิจนาทิฐิ กำลังหลับตามีดบอด จมลงไปในความมืดที่สุดเลย. ขอให้พวกเราช่วยกันทำตนเป็นข้าศึกต่อความเห็นแก่ตัว, ช่วยกันปราบปรามความเห็นแก่ตัว, สอนลูกเด็ก ๆ อย่าให้บูชาความเห็นแก่ตัว, ให้เติบโตขึ้นมาโดยถูกต้อง.

เดี๋ยวนี้การศึกษาเล่าเรียนเขาให้เรียนแต่เพื่อความเห็นแก่ตัว: รู้หนังสือ ฉลาดมากก็ยิ่งเห็นแก่ตัว, ฉลาดรู้อาชีพก็ยิ่งเห็นแก่ตัวที่จะรวยมาก. เรื่องเป็นมนุษย์ที่ดีไม่สอนกัน, คือไม่เห็นแก่ตัวไม่ได้สอน; อย่างนี้เราเรียก

ว่าการศึกษาหมาทางด้วน, สอนแต่ที่จะให้เห็นแก่ตัว, ส่วนที่จะกำจัดควบคุมความเห็นแก่ตัวไม่ได้สอน. นักเรียนนักศึกษาของเราพอสำเร็จออกมา ก็เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว; พวกกันไม่รู้เรื่องดอกที่นี่ เพราะความเห็นแก่ตัวเป็นพระเจ้าเสียแล้ว.

ฉะนั้นขอให้ทุกคนมองเห็นว่า ศัตรูอันเลวร้ายของมนุษย์เราคือความเห็นแก่ตัว; สิ่งตรงกันข้าม จะเป็นพระเจ้า จะเป็นเทพเจ้า ก็คือความรักผู้อื่น คือไม่เห็นแก่ตัว. ถ้าความรักผู้อื่นมาครองโลก โลกนี้ก็ดีที่สุด; ถ้าความเห็นแก่ตัวครองโลก โลกนี้ก็เลวที่สุด เลวกว่าโลกสัตว์เดรัจฉาน. เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานมีความเห็นแก่ตัวน้อยกว่ามนุษย์ มันทำได้น้อย, ธรรมชาติมันบังคับให้ทำได้น้อย, มันสมองของมันทำไม่ได้มาก, หรือมันจะไม่เป็นเอาเสียเลยในบางกรณี. มนุษย์มีมันสมองเฉลียวฉลาดมาก ก็เลยใช้มันเพื่อเห็นแก่ตัวอย่างลึกซึ้ง; มนุษย์จึงเลวกว่าสัตว์เดรัจฉานเพราะข้อนี้ คือว่าในโลกของสัตว์เดรัจฉาน ไม่มีวิฤตการณ์มากเหมือนในโลกของมนุษย์; นี่คือเรื่องความเห็นแก่ตัว.

คัดจาก การให้สัมภาษณ์
๒๐ มิถุนายน ๒๕๒๕

ติดโรคเพราะกรรม

ถาม : การติดโรค เป็นเพราะผลกรรมแต่ปางก่อนหรือ?

มนุษย์ที่ได้รับโรคร้ายไข้เจ็บชนิดที่ร้ายแรง เช่นโรคติดต่อ มือหิวาต์ ฯลฯ เหล่านี้จะเป็นเพราะเหตุด้วยกรรมของเขาในชาติก่อนหรือไม่? ถ้าหากมนุษย์คนนั้น ๆ ไม่เคยทำกรรมที่จะเป็นเหตุให้เป็นโรคติดต่อ สมมติในปัจจุบันชาติคน ๆ นั้นอยู่ในหมู่ชนที่เป็นโรคติดต่ออาศัยรวมอยู่ด้วย และคนนั้นก็ไม่ได้ฉีดยาป้องกันอะไรเลย เขาจะเป็นด้วยกับชนเหล่านั้นหรือไม่?

ตอบ : คำที่ว่า “ภาวะอะไร ๆ ที่สัตว์โลกเป็นไป ย่อมเป็นไปตามกรรมของเขาเอง” นั้นเป็นคำที่กว้างมาก กว้างจนไม่มีโอกาสจะผิดได้เลย. แต่คนเรามักจะมีความสงสัยตั้งขึ้นในวงจำกัดเฉพาะ แล้วเอาเข้าไปปรับกับความหมายวงใหญ่ทั่วไป ผิดฝาผิดตัวกันอยู่เลย ระวังความสงสัยไม่ได้. ตัวอย่างเช่นปัญหานี้ถามเป็นใจความว่า “ไม่มีกรรมทำไว้สำหรับจะเป็นโรค แต่โรคระบาดเกิดขึ้นในที่นั้น คนเกิดเป็นโรคขึ้น จะมีผิดกฎแห่งกรรมไปหรือไม่ หรือว่าเขาจะไม่เป็น?”

เราพอจะตอบได้ก่อนว่า ตามธรรมดาเขาจะต้องเป็น และการที่เขาจะต้องพลอยเป็นโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ และไม่ใช่ว่าความผิดของเขาโดยตรงนั้น เป็นเพราะเขาได้ทำกรรมหิมาเอาไว้ คือกรรมที่ทำให้เขาต้องเวียนมาเกิดในโลกอันเป็นที่อยู่ของโรคติดต่อ ฯลฯ และอื่นๆอีกมาก. *กรรมลงโทษให้เขาต้องผจญกับโลก ซึ่งมีโรคติดต่อและอื่นๆ เพราะฉะนั้นการผจญของเขาทุกประการ จัดว่าเป็นการรับผลกรรมของเขา.*

ทีนี้ จะชี้ให้เห็นตามที่ว่ามาแล้วข้างต้น คือ ที่เราคิดไปว่ากรรมมีเป็นรายๆเฉพาะ เช่นกรรมสำหรับจะไข้เจ็บตามธรรมดา, กรรมสำหรับจะเป็นโรคติดต่อ, กรรมสำหรับจะต้องตายด้วยไฟ ด้วยน้ำ ฯลฯ เป็นคู่ๆอยู่เสมอ. แล้วความสงสัยก็เกิดขึ้นว่า คนที่ไม่ได้ทำกรรมสำหรับจะเป็นอหิวาต์ เมื่อมาอยู่ในหมู่คนที่เป็นอย่างนั้นจะต้องไม่เป็นซิ; หรือถ้าเกิดเป็น เรื่องกรรมก็เป็นหลักที่เลื่อนลอย.

จริงอยู่ที่เราอ่านพบข้อความในคัมภีร์ บอกผลของกรรมเป็นคู่ๆในรูปที่มองเห็นชัดๆ จนเดาได้ว่า กรรมนั้นจะให้ผลเช่นนั้นๆ [เช่นเคยบิณฑทานกษัตริย์ก่อน ชาตินี้จะต้องถูก

รถทับ เป็นทำนองนั้น]. แต่มีเหตุผลอันอื่นแสดงว่า นั้นมิใช่หลักทั่วไป เป็นเพียงหลักรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น ซึ่งก็อาจเป็นความจริงไปได้แนวหนึ่ง สายหนึ่ง ต่างหาก. แต่ไม่มีอำนาจที่จะสามารถหักล้างแนวใหญ่ หรือแนวที่เป็นประธาน คือแนวที่ว่า เมื่อทำกรรมอันเป็นเหตุให้เวียนไปในภพใหม่ ชาติใหม่แล้ว ก็ต้องได้รับทุกสิ่งที่เป็นสมบัติประจำภพนั้นๆ ด้วย; มิฉะนั้นคำว่าภพใหม่หรือชาติใหม่ ก็จะไม่มีความหมาย. เช่นในภพนี้ มีผีสำหรับหลอกคนให้กลัว ถ้าเราต้องเกิดในภพนี้เพราะกรรมของเรา เราก็ต้องทนรับเรื่องผีหลอกอยู่ในตัว อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้เรื่อยไป จนกว่าจะข้ามภพหรือออกจากภพได้ คือ เป็นพระอรหันต์ มีจิตใจอยู่นอกภพ, แล้วกรรมนั้นๆ ก็ตามขึ้นไปไม่ถึง และไม่มีตัวให้ผีหลอกด้วย เลยไม่ต้องกลัวผีเหมือนตอนแรกๆ.

เราจึงคิดดูเกิดในภพนี้มีสิ่งที่แรงร้ายไปกว่าโรคระบาด เช่น อหิวาต์เป็นต้น อีกมากมายนัก มากจนเปรียบเทียบไม่ได้. และยังมีสิ่งเสียหาย ที่ร้ายไปกว่าการเป็นโรคชนิดนั้นหลายร้อยหลายพันเท่าอีก คือการเสียหายเพราะถูกกิเลสลุ่มหลงเอา แล้วเราจะไปสนใจอะไร กับการที่จะต้องพลอยเป็น

อหิวาต์กะเขาหรือจะถูกผีหลอก เพราะว่าสิ่งร้ายแรงกว่านั้นหลายร้อยเท่า กำลังเล่นงานเราอยู่ทุกขณะจิต. เช่นเดียวกับถ้าเราเป็นผีชนิดร้ายที่คอหรือในท้อง เราไม่เอาใจใส่กับแผลยุ้งกั้ด; เพราะเมื่อเราถอนตัวออกจากภพได้แล้ว อะไรๆ ก็ไม่เกิดมีแก่เราเลย นอกจากความพ้นทุกข์อย่างเดียว. เมื่อเรากำลังอยู่ในภพ เราก็ต้องสนใจในเรื่องที่จะออกไปจากภพ หรือคิดขจัดภัยจากกิเลส ซึ่งร้ายกว่าภัยจากอหิวาต์หรือผีหลอกเป็นอย่างมาก เพราะว่ามันแหละ คือตัวกรรมใหญ่ หรือกรรมอันเป็นประธาน ที่จะทำให้ต้องมายังภพนี้ซึ่งมีอหิวาต์ ผี และอื่นๆ.

เป็นอันกล่าวได้ว่า การที่พลอยเป็นอหิวาต์ หรือพบผีหลอกนั้น ถ้ามิใช่เพราะเป็นผลของกรรมปลีกย่อย ที่มีรูปร่างคล้ายๆ นั้นอยู่แล้วโดยเฉพาะ ก็ต้องเป็นเพราะผลของกรรมใหญ่ กรรมประธาน คือกรรมที่ทำให้เวียนมายังภพนี้. ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า การตอบหรือการถือว่าอะไรๆ เป็นไปตามกรรมนั้น ไม่มีทางจะผิดไปได้เลย.

แม้จะมีหลักในที่บางแห่งว่า สุข หรือทุกข์มิใช่จะเป็นเพราะกรรมเสียทุกอย่างไป คือเป็นไปเองหรือพลอย

เป็นกะเขากี่มี เช่น ถ้าเราจะต้องถูกแดดหรือฝนโดยบังเอิญ แล้วเป็น หรือเราพลอยเป็นโรคติดต่อกับเขา. นี่ก็มีได้หมายความว่าได้ปฏิเสธกรรมสายใหญ่ หรือกรรมประธานที่เป็นเหตุให้ต้องเกิดมาในภพนั้นเลย, คงหมายแต่เพียงว่า ไม่ใช่ เพราะกรรมปลุกย่อยโดยเฉพาะ ที่มีรูปร่างคล้าย ๆ กันเป็น คู่ ๆ กันอยู่นั้นเท่านั้น. เพราะฉะนั้นเมื่อจะต้องตอบปัญหานี้ เราต้องจำกัดความกันเสียก่อนว่า หมายถึงกรรมประเภทไหน คือกรรมปลุกย่อยเฉพาะ หรือกรรมอันเป็นประธาน และเรา ควรจะสนใจในกรรมที่เป็นประธานกันให้มาก ๆ หน่อย เรื่องจะดีขึ้นเร็ว, เรื่องกรรมปลุกย่อยนั้นหุ้ยมหุ้ม จนอาจ ทำให้เวียนหัว แล้วจะทำให้ไม่อยากศึกษาหรือสนใจอีก.

คัดจาก จดหมายจากสวนโมกข์

เทวดาไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด

ถาม : รู้สึกว่า คำสอนของท่านอาจารย์เน้นมนุษย์มากใช่ไหมครับ เพื่อที่จะให้มนุษย์ดีเลิศใช่ไหมครับ?

ตอบ : ก็เพราะมนุษย์นี้แหละเป็นปัญหา มนุษย์ควรจะไปถึงที่สุดที่มนุษย์ควรจะไป ศาสนาจะพาไป คือ สันติสุขส่วนบุคคล ก็ถึงที่สุด สันติภาพก็ถึงที่สุด; นี่คือจุดหมายปลายทางของมนุษย์.

ถาม : ท่านอาจารย์ต้องการให้มนุษย์เป็นเทวดา หรือให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่ดี?

ตอบ : เทวดามีความหมายว่าอย่างไรในความคิดของคุณ?

ถาม : เทวดาหมายถึงว่า ไม่ได้อยู่บนโลก เป็นของอีกชนิดหนึ่ง.

ตอบ : มันดีตรงไหน? เทวดายังมีปัญหายังมีกิเลสบางอย่าง ร้ายกว่ามนุษย์; นี่มันเกี่ยวกับตัวอักษร เราได้ศึกษาคำมาไม่ถูกต้อง ไม่สมบูรณ์. คำว่าเทวดานั้นจะพูดภาษาสากลก็อยู่บนสวรรค์, เทวดาคือคนที่ไม่ต้องมีเหงื่อ มนุษย์คือคนที่ยังต้องอาบเหงื่อ ก็ไม่ดีกว่ากัน คือยังมีกิเลส คือมีความทุกข์ทนเหมือนกัน, คนที่

ไม่รู้จักเหวี่ยงก็ยังมีโลกโกรธหลง คนที่อาบเหวี่ยงก็โลก
โกรธ หลง.

ถาม : คืออย่างไรครับ? ที่ผมพูดเมื่อก็ยังไม่ค่อยชัด คือคล้าย ๆ
ว่าอย่างเขาบอกคนที่ทำบุญ ตายแล้วเกิดใหม่ จะได้ไป
เกิดเป็นเทวดา คือดีขึ้น.

ตอบ : นั่นแหละเขาบัญญัติความหมายไว้อย่างนั้น แต่ไม่จริง.

ถาม : ท่านอาจารย์ไม่ได้เชื่ออย่างนั้นใช่ไหมครับ?

ตอบ : ใช่ เราไม่ถือนั่นดี นั่นไม่ใช่สิ่งควรปรารถนา; อาตมา
ปรารถนาไม่มีทุกข์เลยที่นี้เดี๋ยวนี้ ไม่ใช่โลกเทวดา,
ปัญหามันอยู่ที่นี้ ความเดือดร้อนมันอยู่ที่นี้.

ถาม : ต้องการให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่ดีใช่ไหมครับ?

ตอบ : ใช้คำพูดต้องพูดอย่างนั้น เพื่อให้คนทั่วไปได้เข้าใจ
ว่าเราควรเป็นมนุษย์ที่ดี ควรจะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดใน
มนุษย์ควรจะได้รับ.

ถาม : ไม่ใช่ไปหวังการเป็นเทวดา.

ตอบ : การเป็นเทวดาก็เป็นสิ่งที่มนุษย์ควรจะได้รับได้
แต่ไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด. เทวดาก็ยังมีสูงขึ้นไป เช่น
เทวดาชั้นพรหม เทวดาชั้นกามคุณ เทวดาที่เหนือ

เทวดาชั้นกามคุณก็ยังมีอีก ก็ไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด มนุษย์
ควรจะได้รับสิ่งที่ดีเลยนั้นขึ้นไปอีก.

ถาม : คนไทยบางคนก็ยังอยากเป็นเทวดาใช่ไหมครับ?

ตอบ : มันก็ดีกว่าคนยากจน.

คัดจาก บทสนทนา
พุทธศาสนากับสังคมไทย
๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๒

ธรรมะกับการเมือง

ถาม : เขาตั้งข้อสังเกตว่า ท่านอาจารย์ เป็นพระที่พูดเรื่อง
การเมือง วิพากษ์วิจารณ์สังคมร่วมสมัย ซึ่งผิด
ระเบียบประเพณีของพระนักศีลธรรมทั่วไป แล้วผิดกฎ
คณะสงฆ์ด้วย.

ตอบ : นี่เขาไม่เข้าใจคำว่า การเมือง. กฎหมายสงฆ์มี
ห้ามไม่ให้พระเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง คือ
ไม่ให้ไปเล่นการเมือง; แต่ศีลธรรมที่จะช่วยบ้านเมือง
ดินนั้นมีสิทธิมีหน้าที่ ที่จะต้องสอนศีลธรรมนั้นแก่นักการเมือง.

ดังนั้นเราจึงพูดศีลธรรมแก่นักการเมืองทุกคนที่มา
ที่นี่ จะเป็นข้าราชการการเมือง หรือข้าราชการปกติดะไรก็ตาม,
อาตมาจะพูดว่า มันสำคัญอยู่ที่ศีลธรรมกลับมา.
ถ้าศีลธรรมไม่กลับมาแล้วเราไม่อาจจะแก้ปัญหาอะไรก็ได้เลย.
ปัญหาเศรษฐกิจดี ปัญหาการปกครองก็ดี ปัญหาทุกชนิดที่
กำลังมีอยู่ในโลกนี้ มันมาจากความไม่มีศีลธรรม.
นักการเมืองไม่ดีมันก็ทำลายหมดแหละ; เพราะว่าเขามี
อำนาจในการออกกฎหมาย หรือบังคับบัญชารัฐบาล ถ้า

นักการเมืองไม่ดีมันก็วินาศแหละ; ฉะนั้นเรามีหน้าที่ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับนักการเมือง เพื่อให้เป็นนักการเมืองที่ดี.

ใครสามารถแยกธรรมะออกจากการเมืองได้ มองไม่เห็น มองไม่เห็น, ใครคนไหนสามารถแยกธรรมะออกจากการเมืองได้; เพราะว่าการเมืองที่ถูกต้องที่บริสุทธิ์ มันก็เป็นธรรมะอยู่เอง, เป็นศีลธรรมอยู่เองในตัวการเมือง ที่ถูกต้องที่บริสุทธิ์, ไม่ใช่การเมืองโกงอย่างเดี๋ยวนี. แล้วใครจะแยกธรรมะออกจากการเมืองได้ มองไม่เห็น; *คณะสงฆ์* ก็ต้องการให้ภิกษุสงฆ์เรา สอนศีลธรรมแก่นักการเมือง; เพราะฉะนั้นเราไม่ได้ผิดกฎคณะสงฆ์ในข้อนี้.

ถาม : มีคนเขาถามว่า ท่านอาจารย์นี้ สอนการเมืองหรือสอนธรรมะกันแน่?

ตอบ : บอกว่า สอนการเมืองที่บริสุทธิ์ว่าเป็นธรรมะ, ธรรมะของสังคมคือการเมืองที่บริสุทธิ์. นักการเมืองทั้งหลายกระทำกันอย่างถูกต้องและบริสุทธิ์ นั้นแหละคือธรรมะของสังคม. เราสอนธรรมะนี้จะเรียกว่า สอนการเมืองด้วยก็ได้ตามใจ, สอนการเมืองที่บริสุทธิ์ มันเป็นอันเดียวกับธรรมะแยกกันไม่ได้.

คัดจาก ปรับความเข้าใจกัน

พระเจ้า คือนิพพาน

ถาม : เขากล่าวหาท่านอาจารย์ว่า พูดว่า พระเจ้าเป็นนิพพาน.
นี่ข้อเท็จจริงเป็นอย่างไรครับ?

ตอบ : นี่เราพูดแบบที่ว่า ยึดความหมายอันหนึ่ง; คือว่า พวก
โน้นเขาถือว่า พระเจ้าเป็นจุดหมายปลายทางของเขา
เขาประพฤติปฏิบัติที่สุดแล้ว มีจุดหมายปลายทาง คือไป
อยู่กับพระเจ้า. ที่นี้พุทธบริษัทเรานั้นนะ มีจุดหมาย
ปลายทางคือนิพพาน; เราประพฤติปฏิบัติอะไรทุกอย่าง
ในที่สุดมีจุดหมายปลายทางเป็นนิพพาน, เข้าถึงนิพพาน; มัน
มีลักษณะอย่างเดียวกัน คือเป็นจุดหมายปลายทาง.

เมื่อเรามีพระเจ้าเป็นจุดหมายปลายทาง เราก็มีพระ
นิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง; เราจึงเทียบพระเจ้ากับ
นิพพาน ในฐานะที่เป็นจุดหมายปลายทางด้วยกันทั้งนั้น.
นิพพานเป็นความดับทุกข์สิ้นเชิง ภาวะนี้มีอยู่ตลอดอนันต-
กาลนิรันดร์ เหมือนกับพระเจ้า. นี่เราก็มีพระเจ้าที่พระ
นิพพานได้ ในความหมายว่าเป็นจุดหมายปลายทาง.

ความหมายอื่นต้องยกเว้นนะ; ความหมายเรื่อง
สร้างโลก ความหมายเรื่องคุ่มโลกอะไรนั้นยกเว้น, เอาแต่

ความหมายอย่างเดียวกันว่า จุดหมายปลายทางต้องไปที่นั่น; เขาไปอยู่กับพระเจ้า เราไปอยู่กับพระนิพพาน; นี่พูดโดยสมมติโวหารอย่างมีตัวมีตน. ถ้าพูดกันอย่างภาษาธรรมะ ไม่มีตัวตน มันก็เหมือนกันแหละ : ดับ “ตัวเรา” ที่นี่เสียให้หมด มันก็มีภาวะอย่างเดียวกัน คือดับแห่งตัวตน และดับแห่งความทุกข์ แล้วเข้าไปอยู่กับพระเจ้าหรือนิพพานแล้วแต่จะเรียก.

คัดจาก ตอบปัญหาข้อสงสัย
ในที่ประชุมฟังธรรม
๒๗ พฤษภาคม ๒๕๒๓

พุทธทาส อินทปญฺโญ

ถาม : ท่านอาจารย์ครับ ผมขอความกรุณาท่านอาจารย์
ช่วยเล่าถึงที่มาของชื่อท่านอาจารย์ครับ.

ตอบ : ชื่อ พุทธทาสใช้ใหม่? ชื่อมันมีอีกหลายชื่อ ชื่อตั้งแต่
เกิดมาชื่อ เจื่อม, แล้วต่อมาก็เล่าเรียนเป็นมหา
เจื่อม, แล้วก็พระครูอินทปัญญาจารย์, ต่อมาเป็น
พระอริยนั้นทมนี่, ต่อมาเป็นพระราชชัยกวี, ต่อมาเป็น
พระเทพวิสุทธิเมธี คือเดี๋ยวนี, เป็นชื่อที่เปลี่ยนเรื่อย มัน
ลำบากกับชาวต่างประเทศ และลำบากอีกหลายๆอย่าง. เรา
เลยใช้ชื่อที่ไม่ต้องเปลี่ยน คือชื่อที่เมื่อบวชนั้น อุปัชฌายะให้
ชื่อฉายาว่า อินทปญฺโญ ที่นี้ก็ใช้ชื่อตัวให้เขียนให้ง่ายใน
ภาษาอังกฤษได้ว่า พุทธทาส; ถ้าชื่อว่า เจื่อม นี่เขียนเป็น
ภาษาอังกฤษลำบากที่สุด, แล้วไม่เคยออกเสียงว่าเจื่อมได้. ก็
ต้องใช้คำที่มันจะเขียนเป็นภาษาอังกฤษได้ตายตัว ก็ใช้คำว่า
พุทธทาส เป็นชื่อตัว อินทปญฺโญ เป็นฉายา, เรียกว่า พุทธ-
ทาส อินทปญฺโญ ถ้าจะเอาให้สั้นที่สุดคำเดียวก็คือ พุทธ-
ทาส.

เราเกิดความรู้สึกที่จะรับใช้พุทธศาสนาขึ้นมา ตั้งแต่

เรียกว่าก่อนบวชนิดหน่อย หรือแรกบวชนั้นแหละเป็นจริงเป็นจัง. เมื่อก่อนบวชมันก็ยากที่จะรับใช้พุทธศาสนา; พอบวชแล้วมันก็สะดวกที่จะรับใช้พุทธศาสนา โดยที่เราเริ่มเข้าใจพระพุทธเจ้า, และเริ่มเข้าใจพุทธศาสนา ว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์สูงสุดสำหรับมนุษย์; แต่แล้วมันก็ไม่ค่อยจะได้เป็นที่รู้จัก คือพระพุทธศาสนายังไม่ค่อยจะเผยแผ่ออกไปอย่างที่ควรจะมี. เราจึงเห็นว่า สิ่งนี้แหละมันจะมีประโยชน์ที่สุด สำหรับมนุษย์เราควรจะทำอย่างยิ่ง; ฉะนั้นจึงอุทิศตั้งจิตว่า เราจะทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา อย่างกับว่ารับใช้พระพุทธองค์ ให้สมกับหน้าที่ของพระสาวก.

ที่นี้บวชแล้ว ทุกเย็นไม่ว่าวัดไหนเขาก็สวดทำวัตรเย็น ในบททำวัตรเย็นมันก็มีคำชัดเลยว่า ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระพุทธเจ้า, พระพุทธเจ้าเป็นนายมีอิสระเหนือข้าพเจ้า, ข้าพเจ้ามอบกายถวายชีวิตนี้แด่พระพุทธเจ้า. เขาสวดอยู่อย่างนี้ทุกวัน ๆ เป็นธรรมเนียม หรือว่าเป็นวินัย เป็นระเบียบที่จะต้องสวด, มันก็ยิ่งเข้ารูปกันกับเราที่ตั้งใจว่า จะรับใช้พระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นทาสจึงสมกับที่เรียกตัวเองว่า พุทธทาส, แล้วก็ได้ทำงานอย่างนั้น สมตามความ

ประสงค์.

แล้วมีเรื่องแถมพอกอีกหน่อยก็ได้ หนังสือพิมพ์ใน กรุงเทพฯ ที่อยู่ในอิทธิพลของผู้นิยมคอมมิวนิสต์ เขาเอาไปเขียนล้ออาตมาว่า; เดียวนี้เขาเลิกทาสกันหมดแล้ว พุทธทาสยังมโห่งอยู่อีก, สมควรที่จะเป็นทาสอะไรอีก หรืออะไรทำนองนี้. อาตมาก็ได้อ่านเองหนังสือนั้น ก็บอกเพื่อนฝูงว่า โอ๊ย, มันคนละทาสไวย, มันคนละทาส. ผู้เขียนนั้นเขาเป็นทาสลัทธิคอมมิวนิสต์ หลับหูหลับตาเป็นทาสอย่างนั้น มันคนละความหมายกับที่เราเป็นทาสของพระพุทธเจ้า; เป็นทาสด้วยความมองเห็นชัดเจน พอใจ ว่ามันมีประโยชน์แก่โลก, เราก็นิยมรับใช้. ไม่ใช่ทาสในความหมายที่เขาเลิกกันไปเสียแล้ว; เลิกนั้นมันเป็นทาสอีกชนิดหนึ่ง ทาสกดขี่. ฉะนั้น การเป็นทาสพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี่ก็เพื่อจะทำงานเผยแผ่ธรรมอย่างสุดชีวิตจิตใจ เหมือนกับทาสที่ถูกบังคับใช้, แต่เราไม่ใช่ถูกบังคับใช้ เรามีความประสงค์ของเราเอง ทำอย่างเดียวกันแหละ. ที่คนไปเป็นทาสลัทธิคอมมิวนิสต์ นั้นแหละน่าจะรังเกียจกว่า ซึ่งมันก็คือความเป็นทาสชนิดหนึ่งเหมือนกัน; ฉะนั้นพวกที่นิยมลัทธิ

คอมมิวนิสต์ ไม่ควรจะมาตำหนิเราว่าเป็นทาส คือสมัครเป็นทาสพระพุทธเจ้า; เพราะว่าเป็นทาสพระพุทธเจ้ามันดีกว่า เป็นทาสลัทธิคอมมิวนิสต์. นี่เรื่องที่พุทธทาสถูกด่า นอกนั้นก็ไม่มีเรื่องอะไร ได้ทำงานในฐานะเป็นพุทธทาสเรื่อย ๆ มาเรื่อย ๆ มาจนกระทั่งที่เห็น ๆ อยู่. งานทุกชิ้นทำเพื่อรับใช้พระพุทธเจ้า : ในการเผยแผ่พุทธศาสนาทั้งเนื้อทั้งตัว ทั้งที่ทั้งวัดทั้งวาปี ทั้งจิตทั้งใจ ความคิดสติปัญญา เอามาใช้รับใช้พระพุทธเจ้าหมด.

นี่คือความหมายของคำว่า พุทธทาส เกิดขึ้นจากความรู้สึกว่ามีอะไรดีกว่า. ชีวิตของเราจะอยู่ต่อไปอีกกี่ปีก็ตามใจ; ถ้าจะใช้ให้เป็นประโยชน์ที่สุด และสูงสุด ก็ควรจะทำงานนี้ คือรับใช้พระพุทธเจ้า ด้วยการทำให้พุทธศาสนาแพร่หลายไป มีประโยชน์แก่คนทุกคนในโลกก็แล้วกัน. นี่ต้นเหตุพุทธทาส, หรือการกระทำของพุทธทาส, หรือผลที่มุ่งหวังของพุทธทาส.

แล้วอาตมายังคิดด้วยความรู้สึกบริสุทธิ์ใจว่า พุทธบริษัททุกคนเป็นพุทธทาสอยู่แล้วในตัว; ไม่ใช่เป็นแต่เรา แต่เขาก็ทำงานอย่างพุทธทาสอยู่แล้วทุกคน, ช่วยรักษา

บำรุงเผยแผ่พระพุทธศาสนา. แต่เขาไม่เรียกตัวเองว่าพุทธ
ทาสก็ตามใจเขา; แต่งานของเขาก็มีลักษณะเป็นพุทธทาส
เหมือนกัน. ฉะนั้นเราก็ไม่ยกตัว ไม่อวดดี ไม่จองหองพอง
ขนว่า เป็นพุทธทาสแต่เราคนเดียวเท่านั้น. ทุกคนที่ทำ
หน้าที่อย่างนี้แล้วก็เป็นพุทธทาสด้วยกันทุกคน. นี่ความ
รู้สึกที่มีอยู่ในปัจจุบัน เกี่ยวกับคำว่า พุทธทาส, และ
เงื่อนไขอะไรที่เกี่ยวกับพุทธทาสที่พอจะพูดได้ มันก็มีอยู่
อย่างนี้.

คัดจาก การให้สัมภาษณ์

๒๐ มิถุนายน ๒๕๒๕

ศีล สมาธิ ปัญญา เรือข้ามฟาก

ถาม : การปฏิบัติที่จะให้ ศีล สมาธิ ปัญญา ดำรงอยู่ได้เสมอ
นั้น จะกระทำอย่างไร?

ตอบ : ต้องเจริญไว้เสมอ ๆ เป็นธรรมดาอย่างยิ่ง เช่น
เดียวกับที่เมื่อไม่ยอมให้ไฟดับ ก็ต้องคอยเพิ่มฟืน
ไว้เสมอ. ศีล สมาธิ ปัญญา ในขั้นนี้ คือ ขั้นที่มักจะไม่ค่อย
มีเสียเสมอ นี่ยังเป็นฝ่ายสังขารธรรม คือต้องมีอะไรเป็น
ปัจจัยปรุงแต่งมันไว้ จึงว่าเหมือนกับต้องใส่ฟืนเพิ่มเข้าไป. หิริ
โอตตปปะเป็นฟืนของศีล, ธรรมปิติเป็นฟืนของสมาธิ, และ
สมาธิเป็นฟืนของปัญญา. ถ้าเติมถ่านเติมฟืนไว้เสมอมันก็
ดำรงอยู่ได้เรื่อย.

แต่ควรทราบไว้ด้วยว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นั้น เปรียบ
เหมือนเรือสำหรับอาศัยขี่ข้ามไปฟากที่ปราศจากทุกข์
ไม่มีทุกข์, ที่นี้หากขึ้นจากเรืออยู่บนฝั่งแล้ว กิจที่จะต้อง
ดำรงศีล สมาธิ ปัญญา ก็ไม่มีอีกต่อไป; จะขี่เรือกันเรื่อยไม่
ยอมขึ้นบกนั้นเป็นไปได้. คนโดยมากที่สุด ไม่คำนึงถึง
การไปข้างหน้า เฝ้าเกาะแต่ในสิ่งที่ตนกำลังยึดถืออยู่เกินไป
ก็ไปไม่ได้เหมือนกัน; แต่ที่อวดดีหรือประมาทจนจับอะไร

ไม่ติดเลย ก็มีมาก. ฉะนั้นที่ขอให้ดำรง ศีล สมาธิ ปัญญา ไว้เสมอในที่นี้ ขอให้หมายความว่า ในขั้นที่ยังกำลังต้องใช้เรืออยู่ จึงต้องบำรุงบูรณะให้สมบูรณ์และสะดวกอยู่เสมอ. มิฉะนั้นจะมัวแต่จมแล้วจมอีกอยู่ในทะเล คือความทุกข์โศกของการเกิดมาเป็นสัตว์แห่งวัฏสงสาร.

ในการดำรงระวักรักษาสิ่งทั้งสามนี้ ต้องใช้สติเป็นผู้ทำการ ไม่ปล่อยจนดับไปเสียหรือหายไป; ถ้าปล่อยไป ต้องรีบก่อขึ้นใหม่โดยถูกต้อง ไม่ลืมความบกพร่องผิดพลาดที่แล้วๆมา ไม่มากไม่น้อย ไม่ช้าไม่เร็ว. และต้องไม่ลืมห่วงว่าเรามีที่ซึ่งจะต้องไปให้ถึง อันจะไม่ต้องมัวลำบากเรื่องบำรุงเรือนอยู่ร่ำไป ฉะนั้น. รู้แต่วิธีบำรุงเรืออย่างเดียวไม่พอ ต้องรู้จักเดินทางไปโดยเร็วด้วย. และความหมายในข้อปัญหาที่ถามนั้น คงหมายถึงการรีบไปอยู่บ้าง.

ศีล พอเปรียบได้กับลำเรือ, สมาธิ เปรียบได้กับเสบียงหรือเครื่องใช้สอย อันอำนวยความสะดวกสบายไปในเรือ, ปัญญา คือเครื่องจักร หรือกำลังที่ทำให้เรือแล่นไปโดยเร็ว. ทั้งสามนี้ย่อมเป็นสิ่งสำคัญด้วยกันทั้งนั้น แต่ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญกว่าในการถึง อย่างที่ตรัสว่า *คนย่อมหลุดพ้นด้วยปัญญา.*

สมาธิ สำคัญกว่าในการอดทนหนักแน่น ทำไปจนกว่าจะถึง,
ศีล สำคัญกว่าในการที่จะทรงตัวอยู่ให้ได้ ในเมื่อไปไม่ได้ก็
อย่าล้มเสียก่อน.

รวมความว่า มีสติเต็มพินเลี้ยงไฟไป จนกว่าจะเผา
กิเลสและความทุกข์ให้หมดสิ้นไป จนกว่าจะ “นั่งพัก” ได้.
ต่อจากนั้นก็หมดหน้าที่, ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ยอมจัดการของ
ตัวมันเอง.

คัดจาก จดหมายจากสวนโมกข์

อนุสาวรีย์

ถาม : ข้อสุดท้ายแล้ว. ถามว่าจะให้ถือเอาอะไรเป็นอนุสาวรีย์
ของท่านอาจารย์ในอนาคต หลังจากที่ท่านอาจารย์
ล่วงลับไปแล้ว. เอารูปปั้น หรือเอาหนังสือ หรือเอาสวนโมกข์?

ตอบ : คนพวกนี้เขาสงสัยว่าอะไรจะเป็นอนุสาวรีย์ของอาตมา
เมื่อล่วงลับไปแล้ว. รูปหล่อนั้นจะเป็นอนุสาวรีย์ หรือ
ว่าหนังสือทั้งหลายที่มีอยู่นี้เป็นอนุสาวรีย์ หรือว่าสวนโมกข์
เป็นอนุสาวรีย์? ขอตอบว่า ไม่เอาสิ่งเหล่านั้นเป็น
อนุสาวรีย์; ขอเอาประโยชน์ที่มหาชนกำลังได้รับอยู่
จากคำสอนของอาตมา ว่านั่นแหละเป็นอนุสาวรีย์.
ประโยชน์ใด ๆ ที่ผู้ใดก็ตาม ได้รับจากคำสอนของอาตมา
ปรากฏอยู่แก่ใจ; นั่นคืออนุสาวรีย์อันแท้จริงของอาตมา; ไม่ใช่
รูปปั้น ไม่ใช่รูปหล่อ ไม่ใช่หนังสือเหล่านี้ ไม่ใช่สวนโมกข์ ไม่ใช่
ตึกหลังนั้น.

คัดจาก ปรับความเข้าใจกัน

ไม่เห็นแก่ตัว

ไม่เห็นแก่ตัว ผลก็รู้ รดผู้อื่น
ไม่ต้องฝืน ยืนหยัดให้ ได้เสมอ
ไม่เท่าไร ในโลกเคลื่อน ด้วยเพื่อนเกลอ
เป็นโลกเลอ ล้นลาภ อาบไมตรี ฯ

ไม่เห็นแก่ตัว ก็เมตตา ขึ้นมาเอง
รู้ยาเกรง รู้ใช้ธรรม นำวิถี
ไม่อาจมา ไม่อาจลัก ไม่ล่วงประเวณี
ไม่หลอกลวง และไม่มี ที่เมามาย ฯ

ไม่เห็นแก่ตัว ก็หมดตัว จะยึดถือ
นั้นแหละคือ หมดมูลเหตุ กิเลสหาย
ไม่อาจโลก - โกรธ-หลง คงใจกาย
สะอาด-สว่าง - สงบได้ ฝ่ายนิพพาน ฯ

โคกขี้ปูน.

ด้ว้แต่ต้องจัดการปลาย
 เขต : ดูปไฟที่กั้วนิม,
 ไม้ไผ่ไผ่ ๗๕ ต้นในสวน
 ฝ ๗๕ ความเห็นแก่ตัว.

รายชื่อหนังสือ ขุดหมุณล้อ

อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่
๑	พระพุทธคุณคำกลอน	๔	๔๑	บทช่วยจำสำหรับเรื่องอัครมยุคา	๑	๔๗	พุทธศาสนานิกายเถรวาท	๑
๒	การศึกษาคืออะไร?	๑	๔๒	อัครมยุคา กับ สันติภาพ	๑	๔๘	พระรัตนตรัยและพระอริยสัจ	๑
๓	การงานคืออะไร?	๑	๔๓	พระรัตนตรัยที่แท้จริงและไม่มีผู้จัก	๑	๔๙	ความเชื่อและความศรัทธา	๑
๔	ทรัพย์สมบัติคืออะไร?	๑	๔๔	การพัฒนาชีวิตโดยพระไตรปิฎก	๑	๕๐	สัมมาทิฐิช่วยโลกได้อย่างไร	๑
๕	สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์	๑	๔๕	ปัญหายุทธวิธีอัครมยุคา	๑	๕๑	การถ่ายทอดพระธรรมจากใจ	๑
๖	ปัญหาที่เกิดจากการศึกษา	๒	๔๖	สหายธรรมของอัครมยุคา	๑	๕๒	พระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือ พระธรรม - เห็นปัญจขันธ์เป็น	๑
๗	ไม่สมบูรณ์แบบ	๑	๔๗	และอัครมยุคาเกี่ยวกับปัญหา	๑	๕๓	พระธรรม - เห็นปัญจขันธ์เป็น	๑
๘	ปาวณา และธรรมะในฐานะ	๑	๔๘	ขอมมนุษย์ยุคปรมายุ	๑	๕๔	มาร	๑
๙	ชาติในปัจจุสมุปบาท	๑	๔๙	พระพุทธเจ้าที่แท้จริงไม่มีผู้จัก	๑	๕๕	ธรรมศาสตร์ในการปกครอง	๑
๑๐	หาของดีที่ ๓ ของโลกแห่งยุคปัจจุบัน	๒	๕๐	และอุดมคติของความเป็นมนุษย์	๑	๕๖	ธรรมศาสตร์ในการปกครอง	๑
๑๑	การบวชคืออะไร?	๑	๕๑	การเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์	๑	๕๗	ธรรมศาสตร์ในการปกครอง	๑
๑๒	ศาสนาคืออะไร?	๑	๕๒	จริง และพระพุทธเจ้ามีอยู่ใน	๑	๕๘	ศีลแปดและการใช้ชีวิตจาก	๑
๑๓	คำคุณคืออะไร?	๑	๕๓	ทุกหนทุกแห่ง	๑	๕๙	หัวใจพระธรรม	๑
๑๔	อนาปานสติภาวนา	๑	๕๔	ชีวิตที่ไม่เสียชาติเกิด	๑	๖๐	อภัยสิทธิ์	๑
๑๕	ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	๑	๕๕	หลักเกณฑ์ที่จะช่วยโลก	๑	๖๑	ความทุกข์	๑
๑๖	ที่ชนชั้นมีความและไม่มีตัวตน	๑	๕๖	ให้รอดอยู่ได้	๑	๖๒	ธรรมศาสตร์เมื่อมีการปฏิบัติ	๑
๑๗	คุณพระไม่ตาย	๑	๕๗	เลือกเอาแล้วมาอยู่กับอัครมยุคา	๑	๖๓	การปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรม	๑
๑๘	คุณพระไม่ตายและเกิดมาทำไม?	๑	๕๘	ความไม่แน่นอนในตัวและ	๑	๖๔	การปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรม	๑
๑๙	ความรักดี	๑	๕๙	ความสุขสามระดับ	๑	๖๕	สมเด็จพระสังฆราชแห่งประเทศไทย	๑
๒๐	เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า"	๑	๖๐	อามฤตของการเลือกอยู่	๑	๖๖	ผู้เป็นเอกอัครราชทูตสันติภาพ	๑
๒๑	ครูคือผู้ที่ทำหน้าที่สร้างโลก	๑	๖๑	พระรัตนตรัยนั้นแท้คือ	๑	๖๗	ผู้เป็นเอกอัครราชทูตสันติภาพ	๑
๒๒	การทำวัตรแบบโบราณ	๑	๖๒	ตัวพุทธศาสนา	๑	๖๘	หัวใจธรรมศาสตร์ ในพระพุทธศาสนา	๑
๒๓	ประมวลประวัติธรรมที่ทน	๑	๖๓	ชีวิตที่มีพื้นฐาน และสิ่งที่	๑	๖๙	ลักษณะแห่งอามฤตภาพ	๑
๒๔	ธรรมคณาจารย์	๑	๖๔	เป็นพื้นฐานของชีวิต	๑	๗๐	สรุปผลของการใช้ธรรมศาสตร์	๑
๒๕	โลกอื่น	๑	๖๕	อริยสัจและอัครมยุคา	๑	๗๑	พระไตรปิฎก	๑
๒๖	ความเกิดแห่งทุกข์ และ	๑	๖๖	และอัครมยุคาเกี่ยวกับธรรมจักร	๑	๗๒	สัญญา ๔ ประการ	๑
๒๗	ความไม่เกิดแห่งทุกข์	๑	๖๗	อัครมยุคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๓	ธรรมชาตแห่งชีวิต	๑
๒๘	นิรันดร์	๒	๖๘	กันไว้บ้าง และอัครมยุคา	๑	๗๔	ปัจจัยสี่และชีวิตวิถีทาง	๑
๒๙	วันครู	๑	๖๙	ช่วยได้ในทุกกรณี	๑	๗๕	ปริยัติธรรมแห่งชีวิตวิถีทาง	๑
๓๐	แผ่นดินทองต้องสร้างด้วยแผ่นดินธรรม	๑	๗๐	เรื่องที่ต้องรู้ หรือควรรู้	๑	๗๖	การขาดทุนกำไร ของสิ่งที่มีชีวิต	๑
๓๑	เมื่อพอใจในหน้าที่ ที่กำลัง	๑	๗๑	อิทธิปัจจัยอยู่ในฐานะหัวใจ	๑	๗๗	พระสงฆ์โลกคือธรรม	๑
๓๒	กระทำ ก็มิควรอยู่ อยู่ ณ	๑	๗๒	แห่งพระพุทธศาสนา	๑	๗๘	ออกพรรษา ออกนอกละจากธรรม	๑
๓๓	ที่นั่นเอง เมื่อไม่รู้จักตัวเอง	๑	๗๓	อัครมยุคา	๑	๗๙	ธรรมชาตแห่งชีวิต คือการแผ่และการพัฒนา	๑
๓๔	ก็มิรู้คนควรจะมีหน้าที่อะไร	๑	๗๔	การเสียอายุพระพุทธศาสนา	๑	๘๐	ชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาด้วยธรรม	๑
๓๕	ความเป็นพระอรหันต์	๑	๗๕	สละของของความเป็นทุกข์คือ นิพพาน	๑	๘๑	คุณธรรมธรรมสัมมาทิฐิ	๑
๓๖	ธรรมะคุ้มครองโลก	๑	๗๖	พระคุณของแม่	๑	๘๒	พัฒนาชีวิตด้วยพระไตรปิฎก	๑
๓๗	ศุภของชีวิต กับ โสภะของศุภ	๑	๗๗	ประมวลรูปแบบแห่งสากลธรรมจักร	๑	๘๓	พัฒนาชีวิตด้วยพระไตรปิฎก (ต่อ)	๑
๓๘	กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก	๑	๗๘	การคงอยู่ได้ผ่านของระบบประสาท	๑	๘๔	ธรรมะเป็นการพัฒนาตน	๑
๓๙	สิ่งแรกที่ควรต้องรู้จักนั้นคือความทุกข์	๑	๗๙	ดับไม่เหลือ	๑	๘๕	จากบุญมาเป็นพระอรหันต์	๑
๔๐	การงานความดีกับอัครมยุคา	๑	๘๐	บุญที่ส่งธรรมกับพระธรรมที่พระเจ้า	๑	๘๖	หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอิทธิปัจจัย	๑
๔๑	ชีวิต คืออันที่แท้จริงคือความ	๑	๘๑	ปัญญาธรรมธรรมะสำหรับชาวบ้าน	๑	๘๗	พระพุทธเจ้าที่แท้จริงในฐานะ	๑
๔๒	อัครมยุคา	๑	๘๒	สันติวิถี	๑	๘๘	ที่เป็นอยู่ร่วมกันพวกเรา	๑
๔๓	อัครมยุคาประจักษ์	๑	๘๓	ชีวิตคือการลงมือเพื่อผลอันสูงสุด	๑	๘๙	พระพุทธเจ้าคืออิทธิปัจจัย	๑
๔๔	อัครมยุคาใช้ประโยชน์ได้บ้าง	๑	๘๔	ธรรมศาสตร์ในหน้าที่	๑	๙๐	จิตใจของเรา	๑
๔๕	เด็กจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต	๑	๘๕	จะสามารถช่วยโลกได้	๑			
๔๖	คู่มืออ่านปณตสิกขา	๑	๘๖	ความไม่เวทียเป็นสุข	๑			
๔๗	อย่างสมบูรณ์แบบ	๑	๘๗	ความไม่เบียดเบียนเป็นสุข	๑			
๔๘	การใช้อนาปานสติให้เป็น	๑	๘๘	ธรรมศาสตร์ในการนำใจ	๑			
๔๙	ประโยชน์ในบ้านเรือน	๑	๘๙	มารอันสืบแรก	๑			

ไขข้อข้องใจ

แก้สารพัดนึก : การที่จะปฏิบัติให้พ้นทุกข์นั้น ต้องรู้จักใช้แก้สารพัดนึก คือศึกษาจนสามารถใช้ความคิดของตนเอง, ทุกคนมีแก้สารพัดนึกของตนสำหรับนึกเอาอะไรได้ทุกอย่าง เสียแต่นึกไม่เป็น.

ความสุข : ความสุขที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม เป็นความสุขชนิดที่ไม่ต้องอาศัยวัตถุเข้าช่วยเหลือ เรียกว่านิรามิสสุข ไม่เป็นทาสของอารมณ์ที่ทำให้ รัก โกรธ เกลียด ฯลฯ.

ความเห็นแก่ตัว : ความเห็นแก่ตัวเป็นต้นเหตุของกิเลสทุกชนิด เป็นศัตรูของมนุษย. ต้องช่วยกันส่งเสริมศีลธรรมที่ทำให้ไม่เห็นแก่ตัว รักผู้อื่น.

คิดโรคเพราะกรรม : ศัตรูโลกย่อมเป็นไปตามกรรม ผู้ที่ได้กระทำความชั่วทำให้เกิดในโลกที่เต็มไปด้วยโรคติดต่อ คือการรับผลกระทบ; การที่จะคิดโรคหรือไม่นั้น เป็นกรรมปลีกย่อย ควรสนใจในกรรมที่ทำให้เกิดมากกว่า.

เทวดาไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด : เทวดาในที่นี้หมายถึง เทวดาชั้นกามคุณ เกิดมาเป็นมนุษย์ควรจะสนใจให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่สูงกว่าเทวดา.

ธรรมะกับการเมือง : การเมืองที่บริสุทธิ์เป็นธรรมะของสังคม พระสงฆ์มีหน้าที่สอนศีลธรรม ซึ่งเป็นธรรมะของสังคมแก่นักการเมือง.

พระเจ้าคือนิพพาน : จุดหมายปลายทางของศาสนาอื่นคือไปอยู่กับพระเจ้า พุทธศมีนิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง ดังนั้นเราก็มีพระเจ้าที่นิพพาน

พุทธทาส อินทปญโญ : จากบททำวัตรเย็นที่ว่า “ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระพุทธเจ้า....” คนที่ทำงานเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างสุดชีวิตจิตใจ ก็สมควรได้ใช้ชื่อว่า พุทธทาส (ด้วยกันทุกคน) ส่วนอินทปญโญ เป็นฉายา.

ศีล สมาธิ ปัญญา เรือข้ามฟาก : ศีลเปรียบได้กับลำเรือ, สมาธิคือเสลี่ยง, ปัญญาคือเครื่องจักร จะต้องเตรียมไว้ให้พร้อม คือ เจริญไว้เสมอจนกว่าจะข้ามฟากได้สำเร็จ คือพ้นทุกข์.

อนุสาวรีย์ : อนุสาวรีย์ที่แท้จริง ไม่ใช่สิ่งที่เป็นวัตถุ แต่เป็นประโยชน์ที่มหาชนกำลังได้รับอยู่จากคำสอน.